

1905.GADA REVOLŪCIJA PREIĻU NOVADĀ: NORISES UN AVOTI

Natālija Pīzele

Preiļu Vēstures un lietišķās mākslas muzejs

1905.gada revolūcijas simtgade šogad ieguva plašu rezonansi plašsaziņas līdzekļos un iesaistīja sabiedrību dažādās aktivitātēs par godu šī notikuma atcerei. Arī Preiļu Vēstures un lietišķās mākslas muzeja darbinieki pievērsās muzejā pieejamo materiālu par šo notikumu sistematizēšanai.

Par revolūcijas norisi Preiļu novadā ir fragmentāras ziņas. Preiļu Vēstures un lietišķās mākslas muzejā glabājas tikai 5 atmiņu pieraksti un viens pētījums, kuros var lasīt par revolucionārajiem notikumiem Rudzātu, Anspoku, Vārkavas, Jasmuižas Silajāņu apkārtnē, Preiļos un Līvānos. Ir zināms, ka piemiņas vietas 1905.gada revolucionāriem ir Līvānos, Jaunaglonā un Eleonorvilā (Rudzātu pagastā), un šo piemiņas vietu fotogrāfijas arī ir muzeja krājumā. Par notikumiem vairākos pagastos interesenti var lasīt novadpētnieka Antona Anspaka grāmatā „Preiļu novads” (Preiļu rajona padome, 1996), bet par norisēm Rudzātu pagastā aprakstīts novadpētnieka Jāņa Būmaņa grāmatā „Mazā Zemgale laikmetu griežos” (Rīga, 2003). Muzeja direktore Tekla Bekeša, pētot biedrību darbību Latvijā 1920.-1940.gados pēc Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem, ir apkopojusi ziņas arī par biedrības „Piektais gads” darbību. Šī biedrība nodarbojās ar liecību par revolucionārajiem notikumiem vākšanu, pierakstot pašu dalībnieku vai aculiecinieku stāstus. Arhīva 5570.fonda lietas par biedrības darbību apliecina arī Preiļu novada iedzīvotāju iesaistīšanos revolucionārajās aktivitātēs un soda ekspedīcijas izrēķināšanos ar nemierniekiem.

Informāciju par atsevišķām norisēm Preiļu novadā 1905.-1906.gadā publicēja pirmā latgaliešu avīze „Gaisma”, kuru izdeva Francis Kemps. Tās iznākšanas laiks sakrīt ar trauksmaino revolūcijas laiku. Avīze operatīvi atsaucās uz tā laika aktuālajiem notikumiem, tāpēc iedzīvotāji ar lielu aizrautību ir sekojuši visam uzrakstītajam. Bijusī skolotāja P.Pušmucāne savās atmiņās par dzimto Anspoku ciemu (Saunas, agrāk Preiļu pagastā) raksta, ka viņu ciemā ļoti lasījuši šo pirmo latgaliešu avīzi: „Lasīja ar aizrautību, galvas sabāzuši ap nelielo petrolejas lampu. Avīzīti nesa no mājas uz māju un sauca par gaismiņu”.

P.Pušmucāne par 1905.gada norisēm atceras no vecāku stāstītā. Viņas tēvs kopā ar sādžas vīriem bija gājis uz muižu kungu „baidīt”, bet māte – 7 gadus veca meitene bija slēpusies aiz krāsns no dragūniem, kuri kā zvēri skraidījuši pa māju, meklējot viņas brāli Staņislavu.

Revolūcijas uzplūdu laikā **Anspoku** zemnieki uzturēja sakarus ar Eleonorvīles baznīcas ērgelnieku J.Gajevski, kura lielās aktivitātes iedvesmoja arī anspokiešus. Avīze „Gaisma” 1906.gada 18.maijā raksta par notikumiem Anspoku sādžā. Muižkungs pārdevis mežu uzpircējam un, kad sāka cirst mežu, tad vietējie zemnieki stājušies to aizsargāt un nav ļāvuši ciršanas darbus. Muižkungs izsauca dragūnus, kuri 1906.gada

2.februārī ieradās Anspokos un aplenca visu ciemu. Kopā ar viņiem bijis arī meža uzpircējs, kurš esot uzrādījis zemniekus, kuri neļāva cirst mežu. Šos zemniekus sāka nežēlīgi pērt, pēc tam septiņus sasietus ieguldīja ragavās un aizveda uz Daugavpils cietumu.

Preiļos 1905.gada novembrī apkārtējo ciemu iedzīvotāji savā sapulcē nolēma padzīt policiju un likvidēt degvīna tirgotavas. Kad savus lēmumus revolucionāri sāka īstenot, Preiļos ieradās dragūni un izklīdināja zemniekus. Turpmākai tautas nomierināšanai miestā atstāja karaspēka vienību.

1905.gadā revolucionārie notikumi skāra arī **Vārkavu**. Vārkavas muižas zemnieki sāka pulcēties, lai ietu uz muižnieka mežu un cirstu kokus malkai, baļķiem un citām vajadzībām.

Šeit aktīvi darbojušies kādi divi studenti, kuri vēl pirms zemnieku sacelšanās brīdinājuši par melnās sotņas ierašanos un aicinājuši uz „saprātīgu” sacelšanos: „Nevajag censties nogalināt muižas vagaru, stārastus un citus. Vajag visiem kā vienam prasīt, lai valdība dotu zemi, mežu un ūdeni”.

1906.gada 22.decembrī Vārkavā ieradās soda ekspedīcijas vienības. Muižkungs vedis dragūnus pa ciemiem un uzrādījis cilvēkus, kurus vajag sodīt kā ļaundarus, „buntavniekus” un meža zagļus. Dragūni nežēlīgi pēruši cilvēkus ar drāts pātagām, neskatoties ne uz vecumu, ne dzimumu. Bez tam dragūni ir izlaupījuši arī mantu, bet, ko nevarēja paņemt līdzī, to izpostīja, netaupot pat bišu kokus. Kad Vārkavas zemnieki pulcējušies uz likumīgu sapulci, pēkšņi ieradušies 120 zaldāti, izdzina visus ļaudis no pagasta mājas un četrus stārasts nopēris gandrīz līdz nāvei.

Nemierīgi bijis arī **Jasmuižā**. Te zemnieki pulcējušies krogā, kur notikušas kaismīgas runas, pat līdz kautiņiem. Pēc mītiņiem krogā ļaudis esot atcēlušī vecos pagasta amatvīrus un sāka cirst mežus. Sacēlušies zemnieki kaitēja bagātajiem arī atņemot labību. Vairāki zemnieki, pie tam šādās darbībās ir iesaistījušās sievietes, piedalījās dzertuvju slēgšanā Jasmuižas pagastā, par ko ir spīdzināti un saņēmuši pērienus. Rīkotas vairākas sapulces par muižnieku zemes sadalīšanu zemniekiem un citiem revolucionāriem jautājumiem. Kā liecina arhīva materiāli, zemniekus, kuri piedalījušies sapulcēs, Preiļu policijas iecirkņa priekšnieks ir arestējis un nopēris. Pēc tam viņi turēti apcietinājumā Daugavpils cietumā administratīvā kārtā trīs mēnešus no 1906.gada 29.janvāra līdz 29.aprīlim. Pēc citām liecībām pret nemierniekiem vērsies muižkungs, kurš izsauca dragūnus. Visus pagasta zemniekus sadzina kopā un tos, kuri bija piedalījušies kādā savvērestībā, nopēra.

Dažādi notikumi risinājās **Līvānos**. Dzelzceļš, labā satiksme pa sauszemi un ūdensceļiem, kā arī apkārtnes izejvielu resursi sekmēja rūpniecības attīstību un strādniecība Līvānos bija plaši pārstāvēta. Kā liecina arhīva materiāli, Līvānos darbojās sociāldemokrātu organizācija. Te demonstrācijas sākās jau janvārī, bet martā tika izveidota kaujinieku vienība. Pēc 17.oktobra manifesta izdošanas revolucionārie aģitatori uzstājās pret sludinātajām viltus brīvībām un aicināja uz aktīvu rīcību ar ieročiem rokās. Plaši mītiņi notika arī novembrī, nemierniekus atbalstīja kaujinieki un viņu izveidotā

tautas milicija. Karaspēka vienība, kura atradās Līvānos, neuzdrošinājās stāties pretī revolucionāriem, un tai par bezdarbību bija pavēlēts atstāt Līvānus.

Atsaucoties uz 17.oktobra manifestu, 16.decembrī pagasta zemnieki pulcējās uz sapulci, kurā nolēma lūgt valdību samazināt t.s. galvas naudas nodokli. Viņi ievēlēja arī jaunus tiesas vīrus un samazināja pagasta skrīvera algu. Nemieru apspiešanai uz Līvāniem tika atsūtīta dragūnu vienība un visus, kuri bija parakstījuši 16.decembra lēmumus, arestēja. Nākamajā dienā viņus ar vilcienu aizveda uz Daugavpils cietumu. Februāra sākumā atkal arestēti 11 cilvēki, apvainoti kroga aplaupīšanā un algas paaugstinājuma par meža darbiem prasīšanā. Arī viņus pēc nopēršanas aizveda uz Daugavpili. Dažāda veida akcijas, ieskaitot dragūnu atbrūnošanu, Līvānos pieņēma plašus apmērus, tāpēc valdība atsūtīja uz šejieni soda ekspedīcijas papildvienības, kuras apbruņotas ar lielgabaliem ieradās pa dzelzceļu un aplenca Līvānus. Pārspēka priekšā Līvānu kaujinieki bija spiesti atkāpties pāri Daugavai, bet dragūni nežēlīgi izrēķinājās ar līvāniešiem ar ierastajām metodēm: pēršana, piekaušana, ieslodzīšana cietumā, māju demolēšana un dedzināšana.

Par notikumiem **Rudzātu** pusē liecības ir pretrunīgas. Ir skaidrs, ka revolucionārā aktivitāte te ir bijusi liela. Arhīva lietās var lasīt par rudzātiešiem, kuri bija sociāldemokrātu organizācijas biedri. Sociāldemokrātu Rudzātu grupa uzturēja sakarus ar Līvānu nodaļu. Viņi izplatīja revolucionāru literatūru, cīnījās pret policiju un muižniekiem.

Daudzi avoti liecina par Eleonorviles baznīcas ērģelnieka Jāņa Gajevska aktivitātēm. Viņš kādā 1905.gada decembra svētdienā dievkalpojuma laikā nospēlējis tolaik populāro „Ar kaujas saucieniem uz lūpām”. Priedē pie baznīcas plīvojis sarkanais karogs, bet priesterā vietā ticīgos uzrunājis ērģelnieks J.Gajevskis, kurš stāstījis par zemnieku grūto stāvokli un ierosinājis, lai viņi pieprasa muižniekus parakstīt dokumentus par atteikšanos no zemes.

Muižnieki izsaukuši no Preiļiem dragūnus. 1906.gada 16.februārī avīze „Gaisma” raksta, ka 6.janvārī dragūni Preiļu pristava vadībā ieradās Eleonorvilē un, izlaupijuši Batarāgu māju, to nodedzināja. Atpakaļceļā uz Preiļiem viņi uzlauza baznīckunga istabu (mācītāja nav bijis, jo viņš te ieradies tikai atlaidu dienās), izdemolēja telpas, pievāca mācītājam un baznīcai piederošas mantas un liturģiskos priekšmetus. Pēc tam šīs mantas pārdotas Preiļu tirgū.

1906.gada oktobrī J.Gajevskis ieradies Riebiņos, kur, bēgot no karavīriem, ticis ievainots, tāpēc karavīriem izdevās viņu notvert. Par viņa nāvi arhīva materiālos ir atsauce uz Krievijas avīzi „Nevas viņņi”, kurā 1907.gada 27.februārī ziņots par nemiernieku vadītāja (saukts par laupītāju bandas vadoni) katoļu baznīcas ērģelnieka J.Gajevska nošaušanu, kad viņš ceļā pie eskadrona priekšnieka uz Adamovas muižu (pie Rēzeknes) mēģinājis bēgt.

Silajāņu pagastā nemieri sākās 1905.gada pavasarī. Muižkungs pārdeva uzpircējam mežu, kur zemnieki līdz tam bija ganījuši savus lopus. Saniknotie zemnieki padzina meža cirtējus un mežsargu, paziņodami, ka viņiem ir tiesības uz mežu. Muižā ieradās Rēzeknes

apriņķa policijas priekšnieks ar 50 karavīriem, kuriem pretī stājās ar nūjām bruņojušies zemnieki, viņu sievas un pat bērni. 12 zemniekus apcietināja, taču nemieri ar to nebeidzās. Vēl 1907.gadā Rēzeknes apriņķa policijas priekšnieka ziņojumos norādīts, ka Silajāņu pagasta Lielo un Mazo Vucānu, Babru un Krunišku sādžu zemnieki vairākkārt cirtuši muižkungu mežu un pretojās mežsargam. 18 zemnieki apcietināti.

Apskatot revolucionāros notikumus, jāpiemin arī citi cilvēkus satraucoši fakti, par kuriem rakstīja to dienu laikraksti. Vispārējo revolucionāro noskaņojumu izmantoja dažādi negodīgi cilvēki, lai iedzīvotos un parādītu savu varu. Tā Līvānos vairākas reizes ir bijuši laupīšanas gadījumi, citi, uzdodoties par sociālistiem, situši zemniekus, vēl kādi pārģērbusies par dragūniem un arī izrēķinājušies ar vietējiem iedzīvotājiem.

Nosauktajos avotos atrodamas ziņas par revolucionārām aktivitātēm arī citās apdzīvotajās vietās Preiļu rajonā. Taču tas nenozīmē, ka esam apzinājuši visu iespējamo informāciju par to dienu notikumiem. Tāpat kā daudzi citi mūsu vēstures notikumi, arī 1905.gada revolūcija ir notikums, kurš vēl prasa izpēti, lai iegūtu vairāk informācijas no dažādiem avotiem, pēc kuriem vērtēt un veidot attieksmi pret šo notikumu, nevis pašauties uz ideoloģiski pareizi sastādītiem padomju grāmatu tekstiem.

Vērtējot 1905.gada revolucionāro aktivitāšu raksturu Latgalē, tai skaitā Preiļu novadā, jāņem vērā tas, ka tajā laikā Latgale ietilpa Vitebskas guberņā, un idejas par vienu valsti Latgales, Vidzemes un Kurzemes latviešiem bija tikai asna aizmetņa stadijā. Pat avīze „Gaisma” apskata atsevišķi notikumus pie Baltijas latviešiem, tā apzīmējot vidzemniekus un kurzemniekus. Muzejā ir albūms „1905.–1907.gada revolūcija Latvijā” (LVI, Rīga.1957.), kurā kartēs, kuras attēlo revolucionārās norises Latvijā, redzama tikai Kurzeme un Vidzeme.

Baltijas sociālisti darbojās ļoti aktīvi, aģitējot un musinot tautu uz aktīvu rīcību pret nīstajiem kungiem, bet nerūpējās par to, lai zemnieki arī izprastu viņu mērķus un izredzes. Šī aģitācija Latgalē pastiprinājās 1905.gada rudenī un visvairāk zemnieki no sociālistu runām saprata, ka tagad ir atļauts brīvi iet muižkunga mežā. Tāpēc izplatītākā protesta forma Latgalē bija mežu izciršana, vai citviet to sargāšana no mežu uzpircējiem, lai tie neiedzīvotos, neko neatstājot zemniekiem.

Neskatoties uz nabadzīgāku revolucionāro akciju klāstu, Latgales zemnieks dabūja ciest no soda ekspedīcijas zvērībām ne mazāk kā revolucionāri citos Latvijas novados. Nosaukt šodien patieso upuru skaitu ir sarežģīti, jo dažādos avotos tiek minēti dažādi skaitļi, pie tam jāņem vērā tas, ka padomju varas gados, iespējams, ziņas par revolucionāro aktivitāti un soda ekspedīcijas darbību varēja būt pārspīlētas. Taču nenoliedzami Latgalei tas bija atmodas laiks un viens no nacionālās kustības centriem bija F.Kempa avīze „Gaisma”.